

KOSOVSKI KOLEKTIV

GRAĐENJE DRUŠTVENOG MIRA KROZ
MEĐUETNIČKI DIJALOG NA KOSOVU

Izveštaj kosovskog kolektiva

Građenje društvenog mira kroz međuetnički dialog na Kosovu

Izdavač:

Nova društvena inicijativa - NSI
Grupa za izgradnju mira

Urednici:

Jovana Radosavljević,
Milica Andrić Rakić,
Miloš Milovanović

Autori:

Ardit Orana,
Ramadan Ilazi

Prevod:

Bruno Nerizaj

Dizajn i preprema za štampu:

Miloš Milovanović

Štampa:

Pixel

Priština, Severna Mitrovica
Decembar 2021.

Isključiva odgovornost ove publikacije je na autoru i izdavaču.
Stavovi izraženi u ovom izveštaju ne predstavljaju nužno stavove Balkanskog fonda za demokratiju, Nemačkog Maršalovog fonda SAD-a, USAID-a ili Vlade SAD.

Sadržaj

Uvod	6
Diskusije Kosovskog kolektiva: Dilema između mira i pravde i potencijala za inkluzivno Kosovo	8
Zaključak	17

Uvod

Nova socijalna inicijativa (NSI) i Grupa za izgradnju mira (Peacebuilding group), uz podršku Balkanskog fonda za demokratiju (BTD), okupili su 2021. godine grupu ljudi sa Kosova i iz Srbije u ono što se zove „Kosovski kolektiv“ kako bi razgovarali o izgledima i izazovima za postizanje održivijeg mira na Kosovu. U ovim razgovorima su učestvovali aktivisti civilnog društva, kreatori politike, stručnjaci, naučnici i novinari. Da bi otkrili i imali dublje razumevanje strukturalnih i situacionih blokada koje podrivaju potencijal trajnog društvenog mira na Kosovu, u svojoj diskusiji, Kosovski kolektiv se pozabavio različitim tematskim grupama, kao što su: kako politički razvoji utiču na međuetnički konsenzus između kosovskih Srba i kosovskih Albanaca o pitanjima kao što su dijalog o normalizaciji odnosa; političko zastupanje i centralna vlast; izbori i demokratsko učešće; potencijal za multietničko i aktivno građanstvo; sporna pitanja oko kulturnog nasleđa i porast populizma i nacionalizma.

Svrha ovog izveštaja je da pruži rezime diskusija Kosovskog kolektiva tokom pet održanih sastanaka u 2021. godini. Diskusije Kosovskog kolektiva su bile strukturirane kao polu-formalni sastanci Četam hausa kako bi se omogućila otvorena diskusija o temama koje, čini se, razdvajaju Srbe i Albance na Kosovu. Ono što čini diskusije Kosovskog kolektiva izuzetnim jeste to što su obrađivana pitanja koja se smatraju osetljivim (tj. tužba za genocid Kosova protiv Srbije), ali su ovi sastanci bili inspirisani, organizovani i njima je posredovano u potpunosti na lokalnom nivou, i na nijednom sastanku niko bilo spoljne (tj. „neko iz EU“) pomoći u stvaranju povoljnog okruženja za diskusiju. Ono što ovo pokazuje jeste velika snaga civilnog društva na Kosovu i potencijal da igra konstruktivnu i omogućavajuću ulogu u ukupnom procesu normalizacije odnosa.

Ključni nalazi:

1. Napredni okvir Kosova koji pokriva prava nevećinskih zajednica je prepoznat, ali njegova efikasna primena ostaje izazov. Mere izgradnje poverenja između kosovskih Albanaca i kosovskih Srba od velikog su značaja za proces normalizacije odnosa i mirnih odnosa na Kosovu.
2. Kosovski Srbi podvlače da je proces integracije severa Kosova, i zajednice kosovskih Srba uopšte, još uvek nepopularan na nivou zajednice i da neće biti moguć bez pritiska zvaničnog Beograda, međutim, ako će ovaj proces pomeriti političke mere zaštite, potrebno je takođe unaprediti prava i zastupanje, smatraju oni. S druge strane, kosovski Albanci smatraju da je kompromis sa srpskom zajednicom zaključen Sveobuhvatnim predlogom za rešavanje statusa Kosova, poznatijem kao Ahtisarijev plan.
3. Vlada Kosova mora da dopre do predstavnika srpske zajednice i započne razgovor o razvoju politika koje bi obezbedile održiva rešenja i koje neće remetiti živote ljudi na severu Kosova, u okviru procesa integracije.

4. Sever Kosova takođe ostaje ključno pitanje za normalizaciju međuetničkih odnosa na Kosovu. Mora postojati veća transparentnost u pogledu mogućih sporazuma, posebno u scenariju gde je sever Kosova u potpunosti integrisan, i kako će to funkcionisati u praksi.
5. Za kosovske Srbe, formiranje asocijacije/zajednice srpskih opština (A/ZSO) smatra se merom za izgradnju poverenja i ključnim instrumentom za nastavak razgovora o integraciji, ukoliko do nje dođe. Međutim, zbog svog problematičnog karaktera i uočenih implikacija na funkcionalnost Kosova, kao i stvorenog narativa koji implicira da je A/ZSO nova Republika Srpska, A/ZSO je izgubio privlačnost kod Vlade Kosova i većinskog stanovništva.
6. Dijalog o normalizaciji odnosa između Kosova i Srbije uz posredovanje EU posmatra se veoma političkim procesom, koji ima potencijal za transformaciju kosovskog društva, ali u velikoj meri zavisi od unutrašnje političke volje i kredibiliteta EU kao odlučnog posrednika.
7. Pored statusa Kosova, još jedno veliko pitanje u odnosima Kosova i Srbije je prošlost ili neuspeh u suočavanju s prošlošću.
8. Uprkos kontinuiranoj podršci međunarodnih donatora za olakšavanje integracije i međuetničke saradnje, antagonizmi između kosovskih Srba i kosovskih Albanaca nisu zabeležili značajnije poboljšanje. Naprotiv, trendovi etnopolitičke retorike zabeležili su nagli porast u protekloj godini.

Izveštaj je organizovan u dva opšta dela. Prvi odeljak daje rezime diskusija Kosovskog kolektiva i ističe glavne argumente, dok poslednji odeljak pruža zaključne beleške o izazovima za dalje napredovanje. Svrha ovog izveštaja je da pruži bolje razumevanje toga kako različite grupe aktera iz civilnog društva sa Kosova i iz Srbije vidi relevantna pitanja u vezi sa mirom na Kosovu, i na taj način nastoji da informiše bolji javni diskurs o nekim od pitanja iznetim u ovom izveštaju

Diskusije Kosovskog kolektiva: Dilema između mira i pravde i potencijala za inkluzivno Kosovo

„Ono što nam nedostaje jeste jednaka zastupljenost, da bismo bili u stanju da predstavimo Kosovo kao celinu moramo imati dobru unutrašnju komunikaciju.”¹

Na pet sastanaka Kosovskog kolektiva bilo je reči o nekoliko pitanja koja se tiču međuetničkih odnosa i normalizacije odnosa između Kosova i Srbije. Ovaj odeljak ističe ključne tačke diskusija.

Napredni okvir Kosova koji pokriva prava nevećinskih zajednica je prepoznat, ali njegova efikasna primena predstavlja izazov. Mere izgradnje poverenja između kosovskih Albanaca i kosovskih Srba od velikog su značaja za proces normalizacije odnosa i mirnih odnosa na Kosovu. Međunarodni izveštaji, kao što su Izveštaji o ljudskim pravima američkog Stejt departmenta i unutrašnji izveštaji na Kosovu Institucije ombudsmana Kosova, smatraju da sprovođenje prava nevećinskih zajednica nije široko rasprostranjeno u javnim institucijama.² Na primer, Zakon br. 06/L-114 o javnim službenicima predviđa da „najmanje deset procenata (10%) radnih mesta u svim kategorijama javnih službenika treba da bude popunjeno pripadnicima nevećinskih zajednica na Kosovu koji ispunjavaju kriterijume za prijem, dok će na nivou opštine broj radnih mesta za pripadnike zajednica biti proporcionalan njihovom procentu u toj opštini.”³ Na osnovu izveštaja Vlade Kosova o stanju javne službe, zastupljenost nevećinskih zajednica u javnoj službi je oko 9 odsto.⁴ Ono što pogoršava ovaj problem jeste odsustvo smislenog razgovora o ovoj temi, jer pitanja postaju deo metapolitičke debate između Kosova i Srbije. Na primer, u jednoj od diskusija Kosovskog kolektiva, nedavne tenzije između Kosova i Srbije oko registarskih tablica iskorišćene su da se ilustruje kako su kosovski mediji izveštavajući o ovoj temi u velikoj meri ignorisali glas i perspektivu običnih građana na severu Kosova i kako bi situacija i potencijalna rešenja uticala na njihov svakodnevni život.⁵

¹ Beleške sa diskusije Kosovskog kolektiva, 15. maj 2021: Uroševac.

² Vidi Izveštaj Stejt departmenta o Kosovu za 2020. o praksama u vezi sa ljudskim pravima, dostupno na: <https://www.state.gov/reports/2020-country-reports-on-human-rights-practices/kosovo/>; Godišnji izveštaj Ombudsmana za 2020

³ Vidi Zakon br. 06/L-114 o javnim službenicima, Službeni glasnik Republike Kosovo br. 8 / 11. mart 2019, Priština, dostupno na: [ActDetail.aspx\(rks-gov.net\)](http://ActDetail.aspx(rks-gov.net)) p.5

⁴ Vidi izveštaj o stanju javne službe Republike Kosovo za 2018. godinu, dostupno na: <https://mpb.rks-gov.net/ap/desk/inc/media/B38D28D3-7C94-48A0-AD17-2F55659FE14D.pdf> p. 21

⁵ Beleške sa diskusije Kosovskog kolektiva, 8. oktobar 2021: Brezovica

S druge strane, o istom pitanju, drugi učesnik je argumentovao kako kosovski Srbi nisu ni saosećali niti su razumeli poniženje i praktične probleme kroz koje su prolazili oni sa kosovskim tablicama kada bi putovali u Srbiju⁶, što su osporavali učesnici iz redova kosovskih Srba koji su takođe iskusili velike poteškoće sa registarskim tablicama, uključujući i RKS tablice.⁷ Razgovori u Kosovskom kolektivu su pokazali nedostatak međusobnog razumevanja o uobičajenim problemima u praksi i naše neuspehe da sagledamo te probleme iz perspektive onih drugih.

U ovom kontekstu, proklamovana posvećenost Vlade Kosova unutrašnjem dijalogu sa srpskom zajednicom na Kosovu je veoma važna i civilno društvo treba da se konsultuje u vezi sa osmišljavanjem i sprovođenjem takvog poduhvata. Vlada treba da pristupi procesu unutrašnjeg dijaloga sa poštovanjem i u dobroj nameri. Postoje dva važna faktora koje treba uzeti u obzir u ovom pogledu. Prvo, uključivanje civilnog društva u proces je od suštinskog značaja, ali i jeste pravi pristup. Organizacije civilnog društva ne bi trebalo da budu instrumentalizovane da jednostavno daju legitimitet procesu, već bi trebalo da budu uključene na smislen način. Drugo, da bi unutrašnji dijalog imao dobre šanse za uspeh, potrebno je organizovati ga uz bliske konsultacije sa političkim predstavnicima srpske zajednice na Kosovu (tj. Srpske liste). Na osnovu diskusija u Kosovskom kolektivu, naponi da se izbegne ili podrije Srpska lista u potencijalnom procesu unutrašnjeg dijaloga sa srpskom zajednicom na Kosovu ne bi rezultirali legitimnim i prihvaćenim procesom i mogli bi dodatno pogoršati poverenje kosovskih Srba u javne institucije. Još jedan razlog koji takav poduhvat čini važnim je sprečavanje i suzbijanje dezinformacija koje imaju za cilj stvaranje etničkih tenzija na Kosovu. U ovom kontekstu, Kosovski kolektiv je razmatrao slučaj gospođe Dragice Gašić, prve srpske povratnice u opštini Đakovica.⁸ Tokom diskusije u Kosovskom kolektivu je istaknuto da, iako je povratak gospođe Gašić omogućila Vlada Kosova (odnosno Ministarstvo za zajednice i povratak, opštinska Kancelarija za zajednice i povratak u Đakovici uz podršku kosovske Agencije za upoređivanje i verifikaciju imovine), reakcija javnosti dovela je do suprotstavljenih narativa.⁹ Na osnovu godišnjeg izveštaja američkog Stejt departmenta, Ministarstvo za zajednice i povratak je 2020. godine efektivno omogućilo povratak 273 osobe na Kosovo, uključujući i 133 kosovskih Srba. Međutim, proces reintegracije povratnika raseljenih tokom rata na Kosovu bio je u velikoj meri ispolitizovan. Ovo je uticalo na spremnost Kosova da ispoštuje svoje obaveze i primeni svoj nacionalni pravni okvir koji se odnosi na podršku i koordinaciju reintegracije

⁶ Beleške sa diskusije Kosovskog kolektiva, 8. oktobar 2021: Brezovica

⁷ Na osnovu izveštaja o izazovima i dostignućima u sprovođenju Briselskog dijaloga, predstavljenog Skupštini Kosova od strane glavnog pregovarača Kosova, Besnika Bislimija, u periodu između decembra 2017. i septembra 2020. godine u deset opština sa srpskom većinom izdato je preko 27.000 vozačkih dozvola od strane kosovskih vlasti, najviše u Severnoj Mitrovici - 5.434.

⁸ Vidi: 'We Don't Allow Serbs': Kosovar City's First Serb Returnee Reopens Wartime Wounds", autori Bekim Bislimi Ljudmila Cvetkovic i Andy Heil, Radio Slobodna Evropa, 8. jul 2021, dostupno na: <https://www.rferl.org/a/koso-vo-serb-returnee-gjakova/31349094.html>

⁹ Beleške sa diskusije Kosovskog kolektiva, 22. jul 2021: Severna Mitrovica

povratnika.¹⁰ Kosovski Srbi takođe smatraju da je vlada postala zadovoljnija u pogledu slučajeva etnički motivisanih napada.¹¹ Slično tome, zajednica kosovskih Srba često je previđala slučaj raseljenih kosovskih Albanaca na severu. U izveštaju UNHCR-a iz 2017. o profilima interno raseljenih lica na Kosovu navodi se da na Kosovu još uvek ima 5.789 raseljenih kosovskih Albanaca, od kojih je 78% uglavnom raseljeno iz Severne Mitrovice.¹² U istom izveštaju se navodi preko 16.000 interno raseljenih Srba na Kosovu i preko 600 interno raseljenih Roma, Aškalija i Egipćana.

Kosovski Srbi snažno smatraju da su unapređenje političkih mera zaštite, prava i zastupanja suštinski koraci u procesu integracije severa Kosova, dok kosovski Albanci smatraju da je kompromis sa srpskom zajednicom zaključen Sveobuhvatnim predlogom za rešenje statusa Kosova, koji je opšte poznat kao Ahtisarijev plan.¹³ Na osnovu diskusija u Kosovskom kolektivu, čini se da albanska zajednica na Kosovu vidi potencijalna nova ili napredna politička prava i garancije za srpsku zajednicu na Kosovu, ne kao stvarne zahteve lokalne zajednice, već kao sredstvo za napredak, ono što oni vide kao plan Srbije da uspostavi mehanizam u stilu „Republike Srpske“ na Kosovu. Na primer, jedan od učesnika diskusije Kosovskog kolektiva održane u Prizrenu izjavio je da „ako kosovskim Srbima damo asocijaciju srpskih opština (A/ZSO), oni će želeti više“.¹⁴ Dok za kosovske Srbe, kako je rečeno na istom sastanku, sporazum između Kosova i Srbije o A/ZSO ne predstavlja nova politička prava za kosovske Srbe, već prava koja su već priznata u kosovskom pravnom okviru.¹⁵ U tom smislu, postoji nedostatak poverenja ili nepoverenje u motive za *plus ili dodatak* Ahtisarijevom planu, što pokazuje da poverenje između zajednica na Kosovu ostaje varljivo, ali je ipak suštinski sastojak za proces dijaloga kao i za održivost sporazuma koji će potencijalno biti postignut između Kosova i Srbije. Razmena mišljenja između kosovskih Albanaca i kosovskih Srba, u okviru diskusija Kosovskog kolektiva, pokazuje da, iako kosovski Albanci možda nisu u potpunosti svesni ili informisani o realnosti sprovođenja prava nevećinskih zajednica na Kosovu, kosovski Srbi ne shvataju zabrinutost većine da bi potencijalni novi aranžmani oko političkih prava i zastupanja mogli uticati na funkcionalnost države. Pitanje onoga što izveštaj američkog Stejt departmenta naziva „nezakonitim paralelnim strukturama vlasti u opštinama sa većinskim srpskim stanovništvom“¹⁶ istaknuto je u diskusiji Kosovskog kolektiva kao zabrinutost za kosovske Albance.

¹⁰ Beleške sa diskusije Kosovskog kolektiva, 22. jul 2021: Severna Mitrovica

¹¹ Beleške sa diskusije Kosovskog kolektiva, 22. jul 2021: Severna Mitrovica

¹² Vidi UNHCR Feature: A fresh start for mixed community in Kosovo, dostupno na: https://www.unhcr.org/see/wp-content/uploads/sites/57/2018/11/UNHCR_KOS_Profiling_English_Pages.pdf

¹³ Vidi Izveštaj o budućem statusu Kosova specijalnog izaslanika Generalnog sekretara, Savet bezbednosti ujedinjenih nacija, 26. mart 2006, dostupno na: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kosovo%20S2007%20168.pdf>

¹⁴ Beleške sa diskusije Kosovskog kolektiva, 12. jun 2021: Prizren

¹⁵ Beleške sa diskusije Kosovskog kolektiva, 12. jun 2021: Prizren

¹⁶ Vidi Izveštaj Stejt departmenta o praksama u vezi sa ljudskim pravima na Kosovu za 2020. godinu, dostupno na: <https://www.state.gov/reports/2020-country-reports-on-human-rights-practices/kosovo/>

Kosovski Srbi, s druge strane, strahuju da bi raspuštanje zdravstvenih i obrazovnih struktura koje sponzorise Vlada Srbije u opštinama sa srpskom većinom na Kosovu, bez održive alternative, moglo pogoršati situaciju i ostaviti zajednicu bez osnovnih usluga.¹⁷ Sledeći citat, iz diskusije Kosovskog kolektiva u Severnoj Mitrovici, ilustruje ovu percepciju srpske zajednice na Kosovu: „Ako govorimo o raspuštanju paralelnih institucija, molim vas recite mi kakav je plan za obrazovne i zdravstvene ustanove? To je po meni populistička izjava. Koja je alternativa obrazovnom sistemu koji je još uvek na Kosovu? Kakvu vrstu obrazovanja nude kosovske institucije? Kakav zdravstveni sistem? Šta je paralelni sistem? Za kosovske Srbe to nije paralelni sistem već primarni sistem¹⁸”. Za kosovske Albance, međutim, na zavisnost srpske zajednice na Kosovu od Beograda se gleda kao na politički izbor.¹⁹ Razlike u mišljenjima o ovoj temi su takođe rezultat nedostatka smislene komunikacije, svesti i poverenja između zajednica. Shodno tome, od suštinske je važnosti da kosovska vlada dođe do srpske zajednice i započne razgovor o razvoju politika koje bi obezbedile održiva rešenja i ne bi remetile živote ljudi na severu Kosova, u okviru procesa integracije dogovorenim sa Beogradom.

Sever Kosova ostaje ključno pitanje i za normalizaciju međuetničkih odnosa na Kosovu. Po rečima učesnika kosovskih Srba, potrebna je veća transparentnost u pogledu mogućih sporazuma, posebno u scenariju gde bi sever Kosova u potpunosti bio integrisan i kako bi to funkcionisalo u praksi.²⁰ Građani na severu Kosova su istinski uplašeni i zabrinuti u vezi sa političkim aranžmanima za sever jer nisu adekvatno informisani o potencijalnim rešenjima, dok su im prethodna rešenja već značajno poremetila živote. Informisanje političkog rukovodstva severa Kosova (tj. Srpske liste) nije jednako informisanju tamošnjih građana, ali se u praksi za sve uključene aktere smatra da je razgovor sa političkim vrhom dovoljan. Diskusije u Kosovskom kolektivu su takođe pokazale da bi bilo kontraproduktivno i potencijalno štetno podrivanje Srpske liste kao legitimnog političkog predstavnika srpske zajednice na Kosovu.²¹ Međutim, Srpska lista, posebno na severu Kosova, takođe aktivno podriva demokratske standarde. Na primer, u izveštaju Evropske unije (EU) o Kosovu za 2020. se navodi: „Zakonodavni izbori u oktobru 2019. bili su generalno dobro vođeni i transparentni, ali je proces prebrojavanja glasova otkrio ranjivosti. Kampanja je bila konkurentna, osim u oblastima kosovskih Srba gde je ambijent kampanje narušen zastrašivanjem kandidata koji nisu iz Srpske liste i njihovih pristalica.”²²

¹⁷ Beleške sa diskusije Kosovskog kolektiva, 22. jul 2021: Severna Mitrovica

¹⁸ Beleške sa diskusije Kosovskog kolektiva, 22. jul 2021: Severna Mitrovica

¹⁹ Ibid.,

²⁰ Beleške sa diskusije Kosovskog kolektiva, 22. jul 2021: Severna Mitrovica

²¹ Beleške sa diskusije Kosovskog kolektiva, 12. jun 2021: Prizren

²² Vidi: Izveštaj o Kosovu Evropske komisije, 10. oktobar 10, 2020, dostupno na: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2020-10/kosovo_report_2020.pdf p. 4

Pored toga, drugi politički lideri van srpske liste izjavili su da je politička sloboda u srpskoj zajednici na Kosovu ugrožena delovanjem Srpske liste, jer su „kosovski Srbi ucenjeni i sam njihov opstanak zavisi od njihovog glasanja za Srpsku listu”.²³ Uprkos kritikama na račun Srpske liste, jasno je da dok se ne postigne sveobuhvatno rešenje između Kosova i Srbije, političko zastupanje srpske zajednice na Kosovu biće oblikovano i uslovljeno Beogradom. Civilno društvo u srpskoj zajednici na Kosovu, posebno na severu, bori se da doprinese demokratskom razvoju, uprkos teškom kontekstu u kojem deluju, i pritiscima sa svih strana. U isto vreme, međutim, došlo je do značajnih incidenata zastrašivanja birača kosovskih Srba i NVO.²⁴ Ovo je takođe nedavno identifikovao predstavnik Ujedinjenog Kraljevstva na sastanku Saveta bezbednosti UN o Kosovu 15. oktobra 2021, koji je sa zabrinutošću primetio „zastrašivanje nevladinih organizacija kosovskih Srba koje rade sa kosovskim institucijama i pojedinaca koji žele da se pridruže multietničkim kosovskim institucijama”.²⁵ Kosovski Srbi i nevladine organizacije retko javno govore o ovim incidentima i njihovim posledicama zbog straha od potpunog ugnjetavanja od strane pristalica Vlade Srbije na Kosovu.

Osnivanje asocijacije/zajednice srpskih opština (A/ZSO) kosovski Srbi vide kao meru izgradnje poverenja i ključni instrument za integraciju preostalih srpskih institucija na Kosovu, ukoliko se o tome postigne dogovor u budućnosti. Međutim, dalja odlaganja njenog formiranja mogu umanjiti potencijal A/ZSO kao kamena temeljca mirovnog sporazuma između Kosova i Srbije.²⁶ Albanska većina na Kosovu ne vidi spremnost srpske zajednice na severu da se integriše u sistem Kosova. S druge strane, kosovski Srbi nemaju poverenja u javne institucije Kosova, zbog lošeg stanja u primeni mehanizama prava zajednica. Pitanja pomenuta u vezi sa tim odnose se na Zakon o upotrebi jezika i odluku Ustavnog suda Kosova o manastiru Visoki Dečani. A/ZSO je bila predmet napetih diskusija i na Kosovu i u Srbiji. Godine 2013. premijer Srbije Ivica Dačić i kosovski premijer Hašim Tači potpisali su sporazum uz posredovanje EU koji je uključivao formiranje asocijacije/zajednice srpskih opština, što je dodatno precizirano 2015. novim sporazumom između dveju strana.²⁷ Ustavni sud Kosova je razmotrio oba sporazuma i 23. decembra 2015. doneo svoju presudu u kojoj se navodi da neke odredbe sporazuma o A/ZSO iz 2015. godine nisu u potpunosti u skladu sa duhom ustava Kosova, ali zaključuje da A/ZSO treba da bude oformljena u skladu sa

²³ Vidi: Srpska Lista facing little opposition in upcoming elections, autori Eraldin Fazliu i Jack Robinson, objavljeno u Prishtina Insight 20. januara 2021, dostupno na: <https://prishtinainsight.com/srpska-lista-facing-little-opposition-in-upcoming-elections/>

²⁴ Vidi Andy Heil (2019) “Bullying among Serbs sours Kosovo’s Democratic Gains”, dostupno na: <https://www.rferl.org/a/bullying-among-serbs-sours-kosovo-s-democratic-gains/30211468.html>

²⁵ Vidi 8880. sastanak Saveta bezbednosti UN o Kosovu, dostupno na: <https://media.un.org/en/asset/k1a/k1amv96ton>

²⁶ Vidi NVO Aktiv (2015) Report on Community/Association of Serbian Municipalities, dostupno na: <http://ngoaktiv.org/uploads/files/Community%20of%20Serbian%20Municipalities%20-%20The%20Sum%20of%20All%20Fears%20-%20Eng.pdf>

²⁷ Vidi: Serbia and Kosovo sign historic agreement, autor Christoph Hasselbach, DW, 20. april 2013, dostupno na: <https://www.dw.com/en/serbia-and-kosovo-sign-historic-agreement/a-16758946>

sporazumom između Kosova i Srbije iz 2013. godine, koji je Skupština Kosova ratifikovala u junu 2013.²⁸ Javna debata o A/ZSO na Kosovu u velikoj meri je iskrivila istinu o prirodi, karakteru i svrsi A/ZSO²⁹. Kosovski Albanci strahuju od A/ZSO zbog njenog potencijala da Kosovo učini nefunkcionalnim, što je percepcija koja je zasnovana na dešavanjima sa Republikom Srpskom u Bosni i Hercegovini i podstaknuta izbornim sloganom Srpske liste - *Danas glasamo za Srpsku, sutra gradimo Srpsku*. Ti strahovi su pojačani nedavnim dešavanjima dok je lider bosanskih Srba Milorad Dodik otvoreno razgovarao o svojim namerama za otepljenje.³⁰ Međutim, kako je rečeno u Kosovskom kolektivu, Kosovo nije organizovano kao federacija, a uslovi nisu isti da bi se na severu Kosova desio sličan rezultat kao sa Republikom Srpskom. Diskusije u Kosovskom kolektivu sugerišu da je javna debata o A/ZSO na Kosovu podrila poverenje srpske zajednice u kosovsko političko rukovodstvo, što ilustruje citat iz diskusije u Prizrenu „Neuspeh u primeni A/ZSO stvorio je veliki jaz između kosovske vlade i kosovskih Srba i rezultirao ponovnim poverenjem i zavisnošću u srpske institucije na Kosovu među lokalnim Srbima.“³¹ Međutim, na A/ZSO se takođe sve više gleda sa skepticizmom u srpskoj zajednici na Kosovu, što ilustruje ovaj citat iz diskusije Kosovskog kolektiva u Prizrenu „Beograd koristi A/ZSO da zanemari dijalog i koristi ga protiv Prištine. Da je Srpska lista htela da to pokrene, mogli su da upute zahtev kosovskim institucijama. Oni žele da Kosovo i dalje odbija A/ZSO.“³² Drugim rečima, što duže traje formiranje A/ZSO, veći je pritisak i svaljivanje krivice na Kosovo zbog neispunjavanja svojih međunarodnih obaveza. Jedna zajednička tema u pet diskusija Kosovskog kolektiva tokom 2021. o A/ZSO najbolje je ilustrovana ovim citatom iz diskusije u Severnoj Mitrovici u julu: „Da je Kosovo primenilo A/ZSO 2015. godine imali bismo potpuno drugačiju situacija danas.“³³

Dijalog za normalizaciju odnosa Kosova i Srbije uz posredovanje EU posmatra se veoma političkim procesom, koji ima potencijal za transformaciju kosovskog društva, ali zavisi i od unutrašnje političke volje za donošenje teških odluka, ali i od kredibiliteta EU. Evropska unija (EU) je značajno narušila svoj ugled i kredibilitet na Zapadnom Balkanu, posebno na Kosovu neuspehom u realizaciji vizne liberalizacije za Kosovo. Građani Kosova ostaju jedini izolovani na Zapadnom Balkanu i ne mogu da putuju slobodno u EU. Ovakva situacija se nastavlja uprkos preporuci Evropske komisije i njihovoj potvrdi da je Kosovo ispunilo sve uslove iz mape puta za liberalizaciju viznog režima, što je potvrdio i Evropski parlament. Građani Kosova više ne dele entuzijazam u vezi sa EU kao ranije, a to utiče na to kako bi oni videli i prihvatili potencijalni

²⁸ Vidi: Predmet br. K0130/15, presuda Ustavnog suda Kosova, 23. decembar 2015 (br. AGJ877/15), dostupno na: https://gjk-ks.org/wp-content/uploads/vendimet/gjk_ko_130_15_shq.pdf

²⁹ Vidi Balkan Dialogues Establishment of the Association/ Community of Serb Majority Municipalities in Kosovo: Challenges and Opportunities, dostupno na: <https://en.bfpe.org/wp-content/uploads/sites/5/2021/03/Andric-Rakic-and-Ilazi-Establishment-of-the-ASM.pdf>

³⁰ Vidi: West Struggles to Counter Secessionist Threat in Bosnia, autor Dino Jahić, Glas Amerike, 29. novembar 2021, dostupno na: <https://www.voanews.com/a/west-struggles-to-counter-secessionist-threat-in-bosnia/6332174.html>

³¹ Beleške sa diskusije Kosovskog kolektiva, 12. jun 2021: Prizren

³² Ibid.,

³³ Beleške sa diskusije Kosovskog kolektiva, 22. jul 2021: Severna Mitrovica

sveobuhvatni sporazum u okviru dijaloga uz posredovanje EU, uključujući i formiranje asocijacije/zajednice srpskih opština. Nova vlada premijera Albina Kurtija kritikovana je zbog toga što nije cenila važnost obezbeđivanja pune integracije srpske zajednice na Kosovu: „Mislim da Kurti ne razume važnost integracije kosovskih Srba. On ne razume da se u Briselu sa Srbijom mora razgovarati o unutrašnjim pitanjima koja su eventualno u vezi sa unutrašnjim dijalogom. Ako želi da završi proces integracije, ne razume do kojeg nivoa je srpska zajednica dezintegrirana.“³⁴ Međutim, diskusije u Kosovskom kolektivu pokazuju da se vidi da premijer Kurti ima neophodnu podršku naroda i političku moć da transformiše proces dijaloga i dovede proces do kraja: „Ako postoji neko na kosovskoj strani ko može da zaključi dijalog, ili da ga dovede na novi nivo, to je Kurti“.³⁵

U okviru diskusija Kosovskog kolektiva takođe je naglašen nedostatak jasnoće u pogledu vladinog pristupa dijalogu. Drugim rečima, dok je premijerov potencijal u dijalogu prepoznat, njegove namere i vizija procesa su manje jasni, a to stvara neizvesnost, posebno među srpskom zajednicom na Kosovu. Kosovski kolektiv je takođe razgovarao o praktičnim pitanjima na koja srpska zajednica na Kosovu gleda sa zabrinutošću, kao što je primena odluke Ustavnog suda Kosova iz 2016. godine kojom je potvrđena odluka Vrhovnog suda Kosova iz 2014. godine kojom su potvrđena imovinska prava manastira Visoki Dečani.³⁶ Konkretno, dijalog između Kosova i Srbije uz posredovanje EU imao je značajne negativne efekte na međuetničku razmenu mišljenja i percepciju integracije. Preuzimanje potpunog vlasništva nad razmatranjem integracije kosovskih Srba od strane Srbije značajno je uticalo na način na koji kosovski politički akteri uokviruju pitanja dijaloga na Kosovu. Pored toga, nejasan institucionalni pristup EU dijalogu dao je prioritet kontinuiranom konstruktivnom dvosmislenom angažovanju strana na uštrb stvaranja jasno definisanog puta za integraciju kosovskih Srba. Ova asimetrija je udaljila kosovske Srbe od gledanja na integraciju u kosovske institucije i javni i društveni život kao izvodljiv put. Kako bi pažljivo upravljali istorijskim nedaćama, kosovski Albanci moraju da tretiraju ustupke u dijalogu kao igre sa nultom sumom kako ne bi izazvali pobunu građana. Ovaj pristup, zauzvrat, dodatno otuđuje kosovske Srbe i njihove izgleda za integraciju. Opšta podrška EU ovom procesu, kroz ulogu Evropske službe za spoljne poslove (EEAS) je u najboljem slučaju ograničena. Dvosmisleno posredovanje EEAS-a takođe je dokaz njenog nedostatka ovlašćenja za donošenje odluka, često narušeno nemogućnošću da sprovede Zajedničku spoljnu i bezbednosnu politiku EU (ZSBP), kao i Zajedničku bezbednosnu i odbrambenu politiku (ZBOP). Asocijacija/zajednica srpskih opština (A/ZSO) i energetske aranžmani oslikavaju nenamerne posledice dvosmislenog posredovanja u vezi sa izgledima za integraciju kosovskih Srba. Iako je važno napomenuti da je sporazum o A/ZSO potpisan 2013. godine pojašnjen odlukom Ustavnog suda 2015. godine, te da u tom pogledu proces

³⁴ Beleške sa diskusije Kosovskog kolektiva, 12. jun 2021: Prizren

³⁵ Beleške sa diskusije Kosovskog kolektiva, 12. jun 2021: Prizren

³⁶ Vidi: Quint member states call for implementation of Kosovo's top court ruling on Decani Monastery, Euro News, 20. maj 2021, dostupno na: <https://euronews.al/en/kosovo/2021/05/20/quint-member-states-call-for-implementation-of-kosovos-top-court-ruling-on-decani-monastery/>

nije žrtva nejasnoća kao što je politički dogovor o delokrugu ovlašćenja A/ZSO, kao i politička volja da se krene sa njegovom realizacijom od strane kosovske vlade. Pored statusa Kosova, još jedno važno pitanje u odnosima Kosova i Srbije je prošlost, odnosno neuspeh u pogledu suočavanju sa prošlošću. U okviru diskusija Kosovskog kolektiva, opširno se raspravljalo o pitanju prošlosti. U diskusiji je dominirala tenzija oko pitanja pravde i mira. Drugim rečima, pitanje koje je pokrenuto u raspravi Kosovskog kolektiva na Brezovici jeste da li Kosovo i Srbija imaju mir bez pravde, ili bi mir bio žrtvovan ako se insistira na pravdi. Postoje pitanja koja prevazilaze potencijalne političke interese u diskusiji o suočavanju sa prošlošću, kao što je sudbina nestalih lica, o kojima je Kosovski kolektiv razgovarao i saglasio se da je to pitanje koje se mora rešiti i čini se da ovo uverenje dele, barem zvanično, i Kosovo i Srbija. Međutim, druga pitanja, kao što je debata na Kosovu o potencijalnoj tužbi protiv Srbije za genocid, tema su koja stvara podele i tenzije.³⁷ Čini se da diskusije u Kosovskom kolektivu sugerišu da iako se za kosovske Albance tužba za genocid protiv Srbije odnosi na suočavanje sa prošlošću i pravdu, kosovski Srbi to vide kao strategiju osmišljena za političke manevre u procesu dijaloga sa Srbijom.³⁸

Deluje da diskusije u Kosovskom kolektivu o suočavanju s prošlošću sugerišu da se ova debata posmatra kroz lupu nacionalizma od strane zajednice kosovskih Srba, što ilustruje ovaj citat: „Ne poričem stvari koje se dešavaju na Kosovu, ja takođe tražim pravdu. Ono što pokušavam da kažem jeste da Srbija nije uspela da ubedi kosovske Albance da su deo društva, a Kosovo sada ne uspeva da uradi to isto sa kosovskim Srbima. Na Balkanu vlada nacionalizam.”³⁹ U kontekstu prošlosti, važan aspekt je i pitanje kulturnog nasleđa, koje predstavlja jedno od najspornijih pitanja koje ometa istinske napore za međuetničku integraciju na Kosovu. S obzirom na delokrug Ahtisarijevog plana, Aneksom V Plana reguliše se status verskog i kulturnog nasleđa srpske zajednice. Između ostalog, od kosovskih institucija se traži da priznaju Srpsku pravoslavnu crkvu na Kosovu kao i nepovredivost njene imovine (Ahtisarijev plan, Aneks V). U izveštaju Međunarodne krizne grupe iz 2010. o pitanju eksteritorijalnosti navodi se da „Beograd u skladu sa tim želi da unapredi poziciju Crkve dobijanjem suštine, ako ne i nužne forme ekstrateritorijalnosti, ugovorne garancije i zaštitu od strane međunarodnih snaga nakon odlaska mirovne misije predvođene NATO-om (KFOR). Čini se da ima prostora da prištinska vlada, koja je već napravila velike ustupke Crkvi tokom Ahtisarijevih pregovora, razmotri takve mere bez štete po svoj suverenitet.”⁴⁰ Iako pitanje kulturnog nasleđa nije direktno obrađeno u kontekstu dijaloga uz posredovanje EU, mediji su raspravljali o potencijalnim planovima za ekstrateritorijalni status Srpske pravoslavne crkve na Kosovu, na šta se na Kosovu gleda sa zabrinutošću.

³⁷ Beleške sa diskusije Kosovskog kolektiva, 15. maj 2021: Uroševac

³⁸ Ibid.,

³⁹ Beleške sa diskusije Kosovskog kolektiva, 15. maj 2021: Uroševac

⁴⁰ Vidi: KOSOVO AND SERBIA AFTER THE ICJ OPINION, Europe Report N°206 – 26. avgust 2010, Međunarodna krizna grupa (ICG), dostupno na: <https://www.files.ethz.ch/isn/120587/206%20Kosovo%20and%20Serbia%20after%20the%20ICJ%20Opinion-1.pdf>

Analiza Igora Novakovića koju je objavio BFPE navodi da je „Za vladajuću elitu u Srbiji status srpske verske i kulturne baštine na Kosovu jedno od najvažnijih pitanja. Prema nezvaničnim informacijama, vladajuća politička elita u Srbiji je barem od 2013. godine pokušavala da status srpske kulturne i verske baštine stavi na dnevni red briselskih pregovora, ali je to odbijeno.”⁴¹ Dalje, Novaković tvrdi da je potrebno novo rešenje i u svojoj analizi ispituje različite opcije.

⁴¹ Vidi: Balkan Dialogues on the future status of Serbian religious and cultural heritage in Kosovo and the process of normalization of relations between Belgrade and Pristina, dostupno na: <https://en.bfpe.org/wp-content/uploads/sites/5/2021/03/Novakovic-On-the-Future-Status-on-Serbian-Religious-Heritage.pdf> p. 3

Zaključak

Uprkos decenijama međunarodno sponzorisanih i lokalno vođenih nevladinih inicijativa za podršku međuetničke razmene i saradnje između kosovskih Srba i Albanaca, antagonizmi između dve zajednice nastavljaju da ometaju bilo kakav istinski napredak. Antagonizmi između i među političkim elitama i na Kosovu i u Srbiji nastavljaju da ometaju bilo kakav istinski napredak u smislu normalizacije odnosa između zajednica i običnih građana. Javne debate oko konkretne sektorske integracije (tj. obrazovanje, pravosuđe, zdravstvena zaštita, itd.), često se susreću sa suprotstavljenim narativima koji su naizgled nepomirljivi. Kosovski Srbi i Albanci, posebno civilno društvo, moraju prepoznati asimetrične argumente i raditi na izgradnji pristupa zasnovanog na dokazima za strukturalno ispitivanje implikacija konkretne sektorske integracije na celokupnu društvenu strukturu na Kosovu. Sve dok građani reprodukuju retoriku političke elite u međuetničkim debatama najširih društvenih slojeva, izgledi za razmišljanje zasnovano na dokazima eksponencijalno blede. U nedostatku ovoga, teško da će diskusije o integraciji kosovskih Srba u kosovske institucije proizvesti bilo kakav međuetnički konsenzus.

Izgledi za održiv mir na Kosovu nikada nisu bili tako daleko. Imajući u vidu trenutne putanje u vezi sa dijalogom između Kosova i Srbije i upozorenja u vezi sa sprovođenjem pravnog okvira o pravima zajednica, integracija kosovskih Srba ostaje sporna tema. Ovaj izveštaj je sintetizovao neke od najvažnijih elemenata koji su uzeli u obzir trajno postojanje negativnog mira na Kosovu i naknadne strukturalne izazove koji su tome dali legitimitet. Dok su javne institucije Kosova odgovorne za rešavanje niza ovih izazova (neposredno povezanih sa nivoom sprovođenja prava zajednica), centralizovana priroda političkog zastupanja kosovskih Srba takođe čini izgleda za pozitivnim mirom malo verovatnim.

Stavovi izraženi u ovom izveštaju ne predstavljaju nužno stavove Balkanskog fonda za demokratiju, Nemačkog Maršalovog fonda SAD-a, USAID-a ili Vlade SAD.

Projekat podržava Balkanski fond za demokratiju Nemačkog Maršalovog fonda Sjedinjenih Država i USAID-a.

USAID
NGA POPULI AMERIKAN
OD AMERIČKOG NARODA

B | T | D

The Balkan Trust
for Democracy

A PROJECT OF THE GERMAN MARSHALL FUND